

ЎЗМУ ХАБАРЛАРИ

ВЕСТНИК НУУз

АСТА NUUZ

МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ
УНИВЕРСИТЕТИ ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ

**ЖУРНАЛ
1997
ЙИЛДАН
ЧИҚА
БОШЛАГАН**

**2020
1/2**

**Ижтимоий-
гуманитар
фанлар
туркуми**

Бош муҳаррир:

А.Р. МАРАХИМОВ – т.ф.д., профессор.

Бош муҳаррир ўринбосари:

Ғ.И. БОТИРОВ – ф-м.ф.н.

Таҳрир ҳайъати:

Сагдуллаев А.С. – т.ф.д., проф.

Аширов А.А. – т.ф.д., проф.

Баллиева Р. – т.ф.д., проф.

Маликов А.М. – т.ф.д., проф.

Юсупова Д.Ю. – т.ф.д., проф.

Муртазаева Р.Х. – т.ф.д., проф.

Мўминов А.Г. – с.ф.д., проф.

Ганиева М.Х. – соц.ф.д., проф.

Мадаева Ш.О. – ф.ф.д., проф.

Мухаммедова Д.Г. – псих.ф.д.

Рўзиев Р.Ж. – с.ф.д., проф.

Тўхтаев Х.П. – ф.ф.н., доц.

Болтабоев Ҳ. – фил.ф.д., проф.

Маматов А. – фил.ф.д., проф.

Сиддиқова И.А. – фил.ф.д., проф.

Джумабаева Ж.Ш. – фил.ф.д., проф.

Ширинова Р.Х. – фил.ф.д., проф.

Масъул котиб: **З. МАЖИД**

ТОШКЕНТ – 2020

МУНДАРИЖА
ТАРИХ

Айтмуратов Ж. Қорақалпоқ бахшичилиқ санъатида халқ мусикаларининг келиб чиқиш манбалари.....
Ahroqova M. XVII-XVIII asrlar xonliklar davri siyosiy hayoti o'zbek mumtoz shoiralari talqinida.....
Bodirov A. Samarqandliklarning fashistlar bosqinidan ozod qilingan hududlarga insonparvarlik yordami.....
Мамажонов Д. Ўзбекистон кинематографиясидаги зиддиятли тенденциялар (1985-1991 йиллар).....
Маттиев Ў. XIX аср ўрталарида Афғонистон ва Ўрта Осиё худудида инглиз-рус рақобатининг ўзига хос жиҳатлари.....
Мирзаев Ғ. Марказий Осиёда минтақавий хавфсизликни таъминлашнинг шарт-шароитлари: имконият ва муаммолар.....
Хақназаров Х. Ўзбекистонда ҳарбийлар ҳаётини ўрганишнинг илмий услубий таҳлили.....
Xushvaqtoy N. Samarqandda ta'lim tizimi tarixining taraqqiyot boshqichlari.....
Одилов Б. Анъанавий деҳқончилик хўжалигини тарихий-этнографик адабиётларда ёритилиши (Фарғона водийси маълумотлари таҳлили асосида).....
Қобулов Э. Сурхон воҳаси меъморчилигининг ўзига хос жиҳатлари.....

ФАЛСАФА. ПЕДАГОГИКА. МЕТОДИКА. СОЦИОЛОГИЯ

Абдуллаева Р. Проблемы обучения русскому языку как языку специальности в медицинских образовательных учреждениях республики Узбекистан.....
Авазов А. Худудий қайта ишлаш саноати корхоналарида меҳнат самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар таҳлили.....
Агабаев Ш. Ёшлар сиёсий маданияти ва фаоллиги – жамиятда толерантликни мустаҳкамловчи муҳим омил.....
Жалолова П. Кредит-модул тизимида “физика” фани машғулотларини акт асосида ташкил қилиш методикаси.....
Ирматов Ф. Нофизик мутахассислик йўналишлари талабаларига физика фанини замонавий таълим технологияларидан фойдаланиб ўқитишнинг ўзига хос жиҳатлари.....
Махаров Т. O'quv jarayonini tashkil etishda kredit-modul tizimi.....
Muradova F. Comparison and analysis of existing virtual laboratories.....
Примов М. Юсак экологик маданиятни шакллантиришда фаол фуқаролик позициясининг долзарб масалалари.....
Саматова Д. Шахса йўналтирилган таълим технологияси мазмунида ўқув мақсадлари татбиқи.....
Сапаров Б. Миллий ўзликни англашда умуминсоний демократик принципларнинг аҳамияти.....
Suyunova N., Jumayeva Sh. The way of designing effective communicative activities for English for specific purposes of classes.....
Тошбекова М. Диний бағрикенглик-глобаллашув шароитида мафкуравий таҳдидларга қарши курашувчи омил.....
Узаков И. Педагогик тафаккурни шакллантиришнинг моҳияти.....
Умарова З. Костюм дизайни таълимини модернизациялашнинг актуал тамойиллари.....
Саиджанова У., Шахмурова Г. Решение заданий и задач по биологии – как один из методов развития логического мышления у студентов.....
Хаидаров Р. Навоий тасаввуфий-фалсафий дунёқараши манбаларининг таҳлили.....

ФИЛОЛОГИЯ

Абжалова М., Искандаров О. Матнларни морфологик таҳлил қилиш модули ва унинг алгоритми.....
Ахмедова М. Арго, жаргон ва сленг сўзларининг функциялари.....
Воситов В. Тилшуносликда такрор лингвистик тадқиқотлар объекти сифатида.....
Закирова Г. Хотин-қизларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллиги масаласи бугунги кундаги оммавий ахборот воситалари талқинида.....
Ибрагимова Г. Инглиз ва ўзбек тилларида парантезанинг структурал-семантик турлари масаласи хусусида.....
Iminova X. M. M. Prishvinning ijodida falsafiy-estetik g'oyalarning talqin etilishi.....
Каримова С. Шифохона адабий макон сифатида.....
Қодирова Х., Абдуллаева Ч. Дисфемик бирликларнинг шаклий структурасига кўра таснифи.....
Қурбонова Н. Алигъери Дантенинг “Илохий комедия” асарида диний-мифологик образлар.....
Носирова З. Я.Кавабатанинг “Она тилида ибодат” хикоясида она тилининг аҳамияти ва бадиий эстетик функцияси.....
Пардаев Қ. Муқимий шеърятининг матн тарихи.....
Рузманова Р. Изучение жизни и творчества Алишера Навои в Турции.....
Самандарова С. Миллий телевиденида трэвел журналистика намойиши таҳлили.....
Сиддикова И. Роль контекстуально-речевых синонимов в языке прозы.....
Sultanov T. Navoiy va Sodiqiy: ilk turkiy tazkiralarning qiyosiy tahlili.....
Уралов А. Айрим морфем ходисалар таҳлили.....
Xalilova L. Interactive methods in English classes.....
Юлдашева Н. Инглиз ва ўзбек тилларида қўшма сўзларнинг тавсифидаги ўхшашлик ва фарқлар.....
Яхшиева З. «Улуғ салтанат» тетралогида психологик тасвирнинг поэтик талқини.....

УДК 82-313.3

Нодира ҚУРБОНОВА,
Бухоро Давлат университети катта ўқитувчиси
E-mail: mexrisha82@mail.ru

RELIGIOUS AND MYTHOLOGICAL IMAGES IN ALIGERI DANTE'S "DIVINE COMEDY"

Abstract

The following article is devoted to the religious-mythological images in "Divine comedy" by Dante. The results of the investigations show that religious-mythological images of the given work are mostly connected with the images of ancient Greek myths and Christianity. The myth, mythology, and mythological views, with different views on the images at different times, the scientific approach formed mainly during the Renaissance. Comparative analysis, Discourse analysis are the main research methods.

Key words: mythology, myth, hell, purgatory, mythological outlook, religious mythological images.

РЕЛИГИОЗНО-МИФОЛОГИЧЕСКИЕ ОБРАЗЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЕ Д.АЛИГЬЕРИ "БОЖЕСТВЕННАЯ КОМЕДИЯ"

Аннотация

В данной статье рассматривается вопрос о религиозно-мифологических образах произведения А.Данте "Божественная комедия". Исследования показали, что религиозно-мифологические образы произведения в основном связаны с античной греческой мифологией и христианской религией. Миф, мифология и мифологические взгляды, с разными взглядами на образы в разное время, научный подход сформировался в основном в эпоху Возрождения, а их изучение путем сравнительного анализа, дискурсивного анализа является основной целью статьи.

Ключевые слова: мифология, миф, ад, чистилище, мифологический кругозор, религиозно-мифологический образ.

АЛИГЬЕРИ ДАНТЕНИНГ "ИЛОХИЙ КОМЕДИЯ" АСАРИДА ДИНИЙ-МИФОЛОГИК ОБРАЗЛАР

Аннотация

Ушбу мақолада муаллиф А.Дантенинг "Илохий комедия" асаридаги бир қатор диний-мифологик образлар хусусида тўхталиб ўтган. "Илохий комедия" даги диний-мифологик образлар, асосан қадимий юнон мифлари ва христиан дини билан боғлиқ экани ўрганилди ва бир қатор мисолларда кўрсатиб ўтилди. Миф, мифология ва мифологик қарашлар, образларга турли даврларда турлича қарашлар мавжуд бўлган, илмий ёндашув асосан Уйғониш даврида шаклланиган ва уларни қиёсий таҳлил, дискурс таҳлил методлари орқали ўрганиш мақоланинг асосий вазифаси ҳисобланади.

Калит сўзлар: Мифология, миф, дўзах, аъроф, мифологик дунёқараш, диний-мифологик образ.

Кириш. Мифология – грекча сўз бўлиб, *mýthos* – ривоят ва *lógos* – сўз, ҳикоя сўзларидан олинган бўлиб, ибтидоий одамларнинг олам ва унинг тузилишига оид тасаввурлари ифода этилган озғина адабиёт намуналарига оид тушунчадир. Ибтидоий одам ўзи ва ўзи яшаб турган олам ҳақида жуда оз билимларга эга бўлган, у табиатни ҳам тирик организм деб англаган, одамлар ҳаётига оид билим ва тасаввурларини табиатга ҳам тадбиқ этган.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Манбаларга кўра, 18-асрда итальян олими Ж.Вико мифологияга тарихий ёндашувни тадбиқ қилган. Француз маърифатпарварлари (Вольтер, Дидро, Монтескье ва ҳ.к.) унга жаҳолат ва бидъат, алдамчи тасаввур деб қараганлар. Инглиз шоири Ж.Макферсон эса, немис адиб ва файласуфи Г.Гердер уни халқ донишмандлиги деб билишган.

Қадим-қадимдан одамнинг олам ва ундаги мавжудотлар ҳақидаги, табиат ҳақидаги тасаввурлари диний қарашлар билан қоришиб кетган. "Мифологик дунёқараш афсонавий кучларни эътироф этиш билан боғлиқ бўлса, диний дунёқараш илохий қудратларга эътиқод қўйиш билан боғлиқ. Шунинг учун ҳам бу дунёқараш шаклини инсон қалбидаги қуйидаги ҳолатлар белгилайди: – эмоционал-рухий одатлар; иймон-эътиқод; – иймон-эътиқоднинг хатти-ҳаракатларда ифода этилиши. Булар айни пайтда диний дунёқарашнинг асосий тамойилларини ҳам ташкил қилади"[8].

Адабиётшунос Н.Офокнинг кузатишларига кўра, ҳар қандай қадимий миф илохий муқаддас китоблардан бошланғич олган. Фақат асрдан-асрга, оғиздан-оғизга ўтиш жараёнида ўзгариб кетган ва илохий китоблар билан боғлиқ ҳалқа узилган. У

ёзади: “Дарвоке, Сизиф афсонасидаги бу дунё ҳаётининг ўткинчилиги, ўлимнинг муқаррарлиги, гуноҳ учун жазоланиш ва жазонинг абадийлиги... каби мотивларнинг бари илохий китобларда битиб қўйилмаганми? Танталнинг маъбудларни зиёфат қилмоқ учун ўз ўғлини сўйиши таниш қиссани эслатмаётими? Дунё тўфони ҳақидаги юнон афсонаси-чи?”

Тадқиқот методологияси. Миф, мифология ва мифологик қарашлар, образларга турли даврларда турлича қарашлар мавжуд бўлган, илмий ёндашув асосан Уйғониш даврида шаклланган. Қиёсий таҳлил, дискурс таҳлил ишнинг асосий тадқиқ методларидан ҳисобланади.

Таҳлил ва натижалар. Майли, қадим илохий китоблар аслиятини тиклаш имконияти энди йўқ. Лекин аниқ исботлаш мумкин бўлган мисоллар бор-ку. Нима сабаб бўлганини билмадик, лекин одам боласи ўз ҳаёлида Исо алайҳиссаломни Худонинг ўғлига айлантриб, Айюб алайҳиссаломнинг вужудини жирканч қуртларга талатмадими? Ўша кийшиқ кўзгу Юсуф алайҳиссаломни Зулайхо билан “қўша қарит”мадими? Сизиф воқеаси ҳам “таҳрирчилар” қўлига тушмаган деб ким айта олади? Википедия энциклопедиясида ёзилишича, даврлар ўтиши билан “Сизиф образи одамларда ҳамдардлик, ачиниш туйғуларини уйғотадиган бўлди.... Унинг гуноҳлари унутилди, юнон аристократияси таомилида эса Сизифни ўзининг афсонавий аждодларидан билиш шон-шараф саналадиган бўлиб қолди. Оғир жазо энди гуноҳга яраша ажр эмас, худоларнинг ўч ва қасоскорлиги рамзига айланди”. Ким билсин, нафси аммора ҳукмига тобе ўша зодагонлар азим гуноҳларини эл кўзида оқлаш учун шаккок Сизифдан қахрамон ясаб олишгандир?”[7]. Бу, албатта, фараз. Муаллифнинг ўзи айтганидек, Қуръони қаримдан бошқа илохий китоблар аслиятини тиклашнинг энди иложи йўқ. Аммо илму фанда “диний” ва “мифологик” сифатларининг қўшалок тарзда “диний-мифологик” деб қўлланиши сабаби ҳам, эҳтимол, шудир. Қисқа айтганда, диний-мифологик образ деганда одамзоднинг олам ҳақидаги мифларда муҳрланган ибтидоий тасаввурлари ҳамда диний-эҳтиқодий қарашларнинг қоришиқ ҳолда келиши тушунилади.

“Инсоният тафаккурининг илк меваси бўлган мифлар ва улар мажмуаси мифологиянинг аҳамияти асрлар давомида жуда бекиёс бўлиб келди, - деб ёзади фольклоршунос олим А.Мусақулов. – Қизиғи шундаки, фан ва техника бекиёс ривожланган, ривожланаётган XX-XXI асрларда ибтидоий одамнинг хиссиётлари, содда тасаввурлари меваси бўлган мифларга қизиқиш сўниш ўрнига, аксинча, жуда кучайди”[6]. Данте Алигъерининг XIII аср Италиясида яратилган “Илохий комедия” ҳамда Абдулла Ориповнинг XX аср Ўзбекистонда яратилган “Жаннатга йўл” асарлари шундай қизиқишнинг ёркин намунаси.

“Илохий комедия”даги диний-мифологик образлар ҳам, асосан, қадимий юнон мифлари ва христиан дини билан боғлиқ.

“Илохий комедия”да китобхон дуч келадиган биринчи диний-мифологик образ Миносдир. Дўзах иккинчи доирасининг эшигида Вергилий ва Данте Минсога дуч келадилар:

Минос кутар эди бизни беомон
Айни остонада сўроққа тутиб,
Дум силтаб дўзахга иткитар ёмон.
 (“Дўзах”, V, 4-13)

Асарга кўра, Минос – дўзах ҳақамидир. У жаҳаннамга ҳукм қилинганларни думига ўраб отиб юборди, маҳкум дўзахнинг керакли жойига бориб тушади. Оломон уни титраб-қакшаб кутиб туради. Юнон мифологиясига кўра Минос Зевснинг Европадан кўрган ўғли бўлиб, Крит подшоси Астерий уни фарзанд қилиб олган. Астерийнинг вафотидан кейин Минос Крит тахтига ўтирган. Унинг хотини Пасифийдан ярми одам, ярми ҳўкиз бўлган Минтавр дунёга келган. Минотавр ҳақида “Дўзах”нинг 12-қўшиғида сўз боради (13-25).

Дўзахда икки шоир яна бир мифологик қахрамон – Церберга дуч келадилар:

Уч ҳалқум чўнг Цербер – кўзи қонталаш,
Халойиққа қараб итдай ҳурарди,
Оломон балчиқда бижғирди яккаш.
Дўзах, 6-қўшиқ, 13-терцина.

Дўзахнинг бу қоровули жуда қўрқинчли: уч бошли, илонбош ва илондумли маҳлук. Данте ва Вергилий шундан сўнг Плутос (Деметра ва Иасионнинг ўғли – бойлик маъбуди, Герион (учбош маҳлук), Эрихто (марҳумларни ерости салтанатидан чакириб оладиган фесаллик сеҳрғар аёл), қасос маъбудалари – Тисифон, Мегера, Алектоларга ҳам дуч келишади. Шунингдек, қўрқинчли Медуза-горгон образи ҳам бор. У бир қараш билан жонли маҳлукотларни тошга айлантриб қўяди. Уни кўрганда Вергилий Дантенинг кўзларини қўллари билан ёпадики, Вергилий ақл-идрок тимсоли эканидан келиб чиқсак бу ҳаракат рамзий маънода инсоннинг ақл-идрок билан балолардан халос бўлиши мумкинлигига ишора қилади.

Асарда шунингдек, яна куйидаги диний-мифологик образлар учрайди:

Эфиальт ва От – чексиз қудрат соҳиби бўлган титанлар, Гера ва Артемидани севиб қолгани учун маъбудлар томонидан ерости салтанатида колоннага илон билан боғлаб қўйиш билан жазоланган;
Бриарей – 50 бошли ва 50 қўлли маҳлук;
Антей – Посейдон ва ер маъбудаси Геянинг ўғли, она-Ердан куч олиб турган ва Геракл томонидан ердан узиб олиб бўғиб ўлдирган қахрамон;
Титий – Зевснинг севгилисига Летога суйқалгани учун Аид – ерости салтанатига ташланган.

Асарда Геракл, Геркулеснинг номлари ҳам бир неча марта тилга олинади. “Илохий комедия”да бундан ташқари яримодам-яримот маҳлуклар бўлмиш кентаврлар: абадий ҳаётини Прометейни озод қилишга алмаштирган Хирон, Гераклнинг

хотинига тухмат қилган Несса ва Фол кабилар ҳам берилган. “Дўзах” ва “Аъроф”да шоирлар яна Юпитернинг завжаси, римликларнинг никоҳ, оналик, аёл ва яратувчилик маъбуди Юнонага, Зевс ва Мнемосинанинг қизларибўлмиш назм, илму фан ва санъат маъбудалари бўлмиш Музалар: Каллиопа, Клио, Мельпомена, Эвтерпа, Терпсихора, талия, Эрато, Полигимния, Уранияга; Юпитер ва Цереранинг қизи – ерости салтанати маъбуди Плутон томонидан ўғирлаб кетилган Прозерпинага дуч келишади.

Данте Юнонистон ва Римнинг қадимги маъбудларига симпатия билан қараган. Дантешунослар буни Дантенинг антик адабиётга ошuftалиги билан изоҳлайдилар. Шунга кўра, у ўша маъбудларнинг бир қанчасини Жаннатга жойлаштиради. Асарнинг “Жаннат” қисми Апполонга муножот билан бошланади. Апполоннинг синглиси Диана, Уран ва Геянинг ўғли – қуёш маъбуди Гелиоснинг отаси Гиперион, Меркурийнинг онаси Майя, Венеранинг онаси Диона ҳам бир неча марта тилга олинади.

Саккизинчи ғорда айёр маслаҳатчилар оловга чулганганча дайдиб юришади. Айнан шу ерда биз аввалроқ тилга олганимиз Одиссей билан суҳбат бўлиб ўтади. Навбатдаги ўрада эса адоват туғдирганлар банди. Шайтонлар уларнинг узлуксиз равишда қайта тикланувчи танасини узлуксиз тарзда чопаверади.

Коцит кўли бориб туташадиган кудукда Дантедан икки ярим минг йилча муқаддам осмон учун олиб борилган Флегрей жанггида қатнашганлар кўним топган. Бу паҳлавонлар Зевс бошчилигидаги маъбудлар томонидан ағдарилган ва ҳозиргача Тартар (кудукнинг эски номи)да азоб чекади. Геракл томонидан мағлуб этилган Антей ҳам, Бобилдаги тўс-тўполоннинг машъум айбдори Немврод (Намруд) ҳам шу жойга тушиб қолган.

Кўлнинг тўртинчи марказий доирасида валинеъматларига, шунингдек, Илохий ва инсониятнинг улкан намояндаларига хоинлик қилган сотқинлар банди этилган. Шу ерда кўксигача музқотган шайтони – Лицеферни кўриш мумкин. Данте тасвирлаган Люцифер Дўзах ҳукмдори ва шоҳига умуман ўхшамайди. Унинг ўзи хибеда ётибди. Бу ерда грек-рим замонларидан бери яшаб келаётган турли-туман гуманоид ва ярим гуманоид мавжудотлардан, илгари фаришта бўлган ҳамда

эхтимолки, ўз мажбуриятини бажаролмаган шайтонлар ҳам бор.

Жаҳаннамдан фарқли равишда Аросатда маҳаллий аҳоли деярли йўқ. Данте ўша худудда ялтироқ қанотли айрим фаришталарнигина қайд этади. Улар кўпинча бир доирадан иккинчисига ўтиладиган жойларда учрайди. Баъзида бу ёққа Самовий жаннатдан ҳам шундай мавжудотлар учиб келишади. Данте Заминаий ҳукмдорлар водийсида яшил қанотли, ям-яшил либосларга бурканган айни ўша фаришталардан икки нафарини кўради. Аърофнинг ўсимлик дунёси у қадар бой эмас. Эхтимолки, бунинг боиси Аросат асосан қоялар бағрида жойлашганлигидандир. Ўсимликлар Аъроф остонасида кўпроқ тарқалган.

Данте ҳайвонот дунёсига мансуб жонзотлардан шу ерда, Аъроф остонасида яшовчи илонни, Момо Ҳавони йўлдан юрган Жаннат илонига ўхшаш айни ўша махлукни тилга олади. Аммо афтидан, у бу ерда камдан-кам ҳоллардагина учрайди: хали илон пайдо бўлмасиданок шу фаришта учун атай йўлланган икки соқчи уни кўриклашга шай туришади.

Данте дўзахининг энг даҳшатли қисмида мудҳиш хиёнаткорлар ётади. Бу хиёнаткорларнинг энг машъуми, шубҳасиз, Исо(с.а.в)ни ўттиз тангага сотган Иудадир. Иуда Искариот – Инжил ривоятларига кўра, Исус Масихнинг ўн икки хаворийсидан бири. Ўттиз кумуш танга учун устозини сотиб, Иерусалим ҳокими кўлига топширган[5].

Хулоса ва таклифлар. “Илохий комедия”да тасвирланган нореал дунё бўйлаб “саёҳатимиз” шуни кўрсатадики, Дантедаги диний-мифологик образлар асосан юнон-рим мифологиясидаги қахрамонлардан ташкил топган. Шоир диний мансубиятига кўра христиан ва христианликкача бўлган кўпгина қахрамонларни дўзахга ҳукм қилган бўлса-да, у бу хил ҳукмларида изчил эмас. Чунки юқорида Дантега кўра, христианликкача бўлган диний-мифологик қахрамонларнинг айримларини жаннатга мансублигини ҳам кўриб ўтдик. Бу кузатувлар шуни тасдиқлайдики, Дантенинг “ҳукм”лари диний мансубият доирасидан чиқиб, бошқа чегаралар қадар кенгайди. Бунда баъзан ўзининг маънавий-ахлоқий, баъзан ижтимоий-сиёсий, фирқавий нуктаи назарига таянади.

АДАБИЁТЛАР

1. Грейвс Р. Мифы древней Греции. – М., Наука, 1992. – 624 с.
2. Данте и всемирная литература. – М., 1967. – 259 б.
3. Дантовские чтения. “Данте – путешественник по загробью” – М., Наука, 1971.
4. Евсюков В. В. Мифы о Вселенной. – Новосибирск, 1988.
5. Инжил. Ўзбекча таржима. Библияни таржима қилиш институти. – Стокгольм, 1992.
6. Мусақулов А. Адабиёт – эзгулик тантанасига ишонч // Жўраев М., Нарзикулова М. Миф, фольклор ва адабиёт. – Т.. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2006. 3-б.
7. Офок Н. Мен Сизиф тошига эгаман бошим... // Тафаккур, 2019 йил, 3-сон..

8. Юсубов Д., Саитходжаев Х., Мавлянов А. Фалсафа. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2012. – 27-б. (292 б.)
9. https://ru.wikipedia.org/wiki/Божественная_комедия_i/Чистилище
10. <https://www.wikireading.ru/> Ивик Олег. История и география загробного мира. Путешествие Данте Алигьери